

EDEBİYAT VE DİĞER GÜZEL SANATLAR: AHMET MİTHAT'TAN TANPINAR'A

Kudret SAVAŞ

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye.

ORCID: 0000-0002- 6544-0029

E-mail: kudretsavas@gmail.com

Emine Nur BİRCAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, Türkiye.

ORCID: 0009-0006-5806-3815

E-mail: eminenur0209@gmail.com

Geliş Tarihi/Submitted: 25.01.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 01.02.2024

Tanıtımı Yapılan Kitap:
Çağın, Şerife. *Edebiyat ve Diğer Güzel Sanatlar: Ahmet Mithat'tan Tanpınar'a*, 2022.
ISBN: 978-625-8437-19-5

Yeni Türk Edebiyatı sahasında çeşitli araştırmaları ve çalışmaları bulunan Şerife Çağın, alanında etkin rol oynayan bir akademisyen. Çağın'ın daha önceki dönemlerde kaleme almış olduğu "Plastik (Çizgisel) Üslup ve Pitoresk (Gölgesel) Üslup Bağlamında Halit Ziya ve Tanpınar'da Kadın Tasvirleri", "Yahya Kemal'in Eserlerinde Milli Kimlik Oluşumunda Mimarinin Rolü", "Ahmet Mithat Efendi ve Güzel Sanatlar", "Halit Ziya'nın Beslendiği Güzel Sanatlar" adlı makaleler, farklı zamanlarda farklı dergilerde yayınlanmış ve oluşturdukları bütünlükle *Edebiyat ve Diğer Güzel Sanatlar* adlı eserin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çağın'ın kitabında ele aldığı temel konu; güzel sanatların, edebiyatımızın önemli yazarlarının eserlerindeki yansımalarıdır.

Bu eserin odağında edebiyat; güzel sanatlar başlığı altında sıralanan müzik, resim, dans, mimarî gibi unsurlarla çizgisellik, pitoresk ve perspektif gibi kavramlar ve bunların edebî eserlere yansımaları vardır. Ön söz, sonuç, kaynakça ve dizin ile beraber toplam 206 sayfadan oluşan eser; Dergâh Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Çalışmada, edebiyatımıza yön veren isimlerden Ahmet Mithat Efendi'nin edebî eserlerinde musikî, heykel, resim ve danstan etkilenmesi; Halit Ziya'nın, İzmir döneminde yazdığı eserlerindeki opera ve balolar, ayrıca *Aşk-ı Memnu*'da yer alan plastik ve müzikal üslup yansımaları irdelenmiştir. Ayrıca Yahya Kemal'in eserlerinin ve kişiliğinin oluşumunda mimarînin etkisi, Tanpınar'ın da Yahya Kemal gibi mimarînin etkisini, edebî eserlerine taşıması çalışmada ele alınmıştır. Eserin kilit noktasını, yazarların ve şairlerin güzel sanatlara bakışı ve eserlerinde bu unsurları kullanmaları oluşturmuştur.

Eserin ön sözünde yazar, Batılılaşmanın getirmiş olduğu

yeni düşünce dünyası ile edebiyat sahasında da bir hareketlenme olduğunu dile getirir. Bu bölümde edebiyat ve güzel sanatların aslında birbirinden kopuk alanlar olmadığını, kuvvetli ilişkilere sahip ve ortak paydada yer alan olgular olduğunu ileri süren yazara göre edebiyat ve güzel sanatlar yeni düşüncelerin edebiyata yansmasıyla, eserlerde birbirlerini tamamlayan bir bütünlük oluşturmuştur.

Güzel sanatlar içerisinde yer alan ögeler iki kategoride değerlendirilir. Bu kategoriler plastik (çizgisel) sanat adı altında; resim, heykel, mimarî, seramik; pitoresk (gölgesel) üslubun içerisinde musikî, desen, tasvirler

ve perspektiftir. Söz konusu sanatlar yazarlarımızın ve şairlerimizin dikkatini çeker, böylece sanatçıların bu alana yönelik ilgileri artar ve eserlerinde de bu olgulara yer vermeye başlarlar. Pitoresk üslup günümüzde canlı, çekici, hoş ve renkli anlamına gelmektedir fakat aslında terim belirli bir imgeyi çağrıştıracak kadar kesin bir tanıma sahip değildir. İlk kez 17. yüzyılda ortaya çıkan terim, sanat eserlerinde canlı ve çarpıcı betimlemeleri ifade etmek için kullanılır (1997: 1485). Çizgisel üslup ise, güzel sanatlarda özellikle resim ve çizimde çizginin ve bazı durumlarda iki boyutlu biçimlerin yüzey üstündeki hareketine bağlı kurgulardır (1997: 411). Başlangıçta pitoresk ve çizgisel üslubun ilk örnekleri mimarîde görülür ve gotik üsluba kapı aralar. Tanzimat Edebiyatı'nın ilk evresinde güzel sanatlara yönelik bir eğilim ortaya çıkar ve Tanzimat'ın ikinci kuşağı ve Servet-i Fünun döneminde bu eğilim ivme kazanır.

Çağın (2022) "Şüphesiz pek çok yazar ve şair diğer sanatlarla az veya çok temasta bulunmuş, hatta bu sanatlarla ilgilerini merak olmanın ötesine geçirecek uğraş haline getirmiştir" (9) der ve sanatçıların eserlerine ve yaşamlarına ayna tutan edebî yapıtlardan örnekler verir. Samipaşazade Sezaî'nin resim bilgisi kuvvetlidir ve *Sergüzeşt*'in ana karakteri Celâl ressamdır. Celâl'in davranışları ve düşünceleri bir ressam duyarlılığı ile betimlenir. Yazar, Cenap Şahabettin'in şiirlerinde ahenkten beslenmesine değinir, Safveti Ziya'nın *Salon Köşelerinde* adlı eserinde yer alan baloların ve dansların alafranga kültürünün, kültürümüze yansmasını ve edebî eserlerde bütünlüğünü anlatır. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde yer alan öğreticilik ögesi bu dalda da kendini gösterir. Ahmet Mithat'ın, eserlerinde duraklayıp güzel sanatlar üzerine bilgi vermesi gözden kaçmaz.

Servet-i Fünun döneminde hem toplumsal yaşamdaki değişimler hem de Batılılaşma olgusu, eserlere yaklaşımı farklı boyuta taşır. Döneminde iz bırakan yazar ve şairlerimizin, edebî sahada ortaya koydukları eserlerde temel atmosfer farklılaşır; plastik ve pitoresk üslup ögeleri, eserler ile

bütünleştirilir. Örneğin, Haşim'in kişiliği ve eserlerinin çizgisi, edebî sahaya yaklaşımından hareketle anlamlandırılır. Haşim; kırmızı ve sarı renkler, karanlık üzerinden eserlerini pitoresk bir üslup ile aktarır. Yahya Kemal ve Tanpınar, mimarî eserlere anlam yükleyerek toplumsal duyarlılık üzerinden Türk-Müslüman kimliğini edebî eserlerde dile getirirler.

Çağın, eserine edebiyatımızda pek çok konunun öncüsü olan Ahmet Mithat Efendi'nin, güzel sanatlar ile nasıl tanıştığından, güzel sanatların Ahmet Mithat Efendi üzerindeki etkisinden, bu etkiyi eserlerine nasıl yansıttığından bahsederek başlar. Ahmet Mithat Efendi'yi güzel sanatlara yönlendiren iki önemli şahsiyetten söz eder. İlki dönemin Bağdat valisi Mithat Paşa, ikincisi ise Osman Hamdi Bey'dir. Özellikle eserde Osman Hamdi Bey'in güzel sanatlar alanında iz bırakmasına ve kendinden sonraki kuşağa öncü olmasına dikkat çekilir. Ayrıca Hamdi Bey'in tablolarında yer alan kadın tasvirleri sahadaki çalışmalara öncü olur. Dost meclislerinde konuşulan piyano, musikî, resim konuları, Ahmet Mithat Efendi'nin fikir âleminde yeni dünyalara kapı aralar. Buradan hareketle çıkardığı *Tercüman-ı Hakikat*'te musikî hususundaki görüşlerine yer verir. Notaların millileşmesi gerektiğini ileri sürer. Ayrıca Doğu ve Batı musikîsi arasında kıyaslamalar yapar, bu iki musikinin üstün ve zayıf yönlerine değinir. Bu noktada eserde Ahmet Mithat Efendi'nin *Çingeneler* adlı romanına değinilir. Eserde yer alan başkarakter Ziba aracılığıyla zaten müziğe ilgi duyan çingenelerin sıkı bir eğitimden geçirildiğinde musikî alanında başrol oynayacakları hissettirilir. Ayrıca müziğin insan ruhunu ve bedenini etkilemesinin yanı sıra hayvanlar üzerindeki etkisine de değinilir. Yazar, bu düşüncelerine örnek olarak; keman sesine bülbüllerin pencerele gelmesini, kobra yılanlarının çığırtmalar ile dans etmesini verir.

Ahmet Mithat Efendi, Avrupa'ya yapmış olduğu geziler ve kendisinin yapmış olduğu araştırmalardan elde ettiği bilgilerle Türk Edebiyatı'na eserler kazandırır. *Paris'te Bir Türk* adlı eserinde, resim sanatına değinir. Batı ve Doğu arasına sıkışan resim sanatını, başkarakter Nasuh üzerinden –ki burada Nasuh karakterinin fikirleri, aslında Ahmet Mithat Efendi'nin fikirleridir- eleştirir, taklitten uzak Platoncu anlayışla gerçeği yansıtmak gerekliliğine değinilir. *Venüs'ün Doğuşu* adlı tablo, Ahmet Mithat Efendi için, eserlerinde kadınları tasvir ederken yönlendirici bir öge olmuştur. Çağın (2022), "Sanat tarihine baktığımızda Venüs/ Afrodit estetik bir obje olarak genellikle çıplak şekilde betimlenmiştir" (30) der ve bu hususta Ahmet Mithat Efendi'nin, eserlerindeki yabancı kadınları, Venüs'e benzettiğini söyler.

Bu noktada Ahmet Mithat Efendi'nin edebiyatımıza kazandırdığı yeni bakışın, edebiyatımızı yönlendiren bir yelken vazifesi gördüğünü ileri süren Çağın'a göre Ahmet Mithat'ın edebiyata katkılarının çeşitliliği, onun üzerine fazlaca eğilmemizi ve yazdıklarını irdelememizi gerekli kılar. Ahmet Mithat, güzel sanatlar dalında yer alan olguların çoğuna eserlerinde yer vererek, bu mesele

üzerinde de söz sahibi bir yazar olarak döneminde başrolü üstlenir.

Eserlerini güzel sanatların birikiminden besleyen bir başka isim de Halit Ziya Uşaklıgil'dir. Halit Ziya'nın edebî kişiliğinin oluşumunda, Rezaizade Mahmut Ekrem ve Samipaşazade Sezai'nin etkisinden söz edilebilir. Rezaizade'nin, *Talim-i Edebiyat* adlı eserinde; musiki, balo, dans, resim vb. güzel sanatlar üzerine kaleme aldığı bölümler mevcuttur ve Halit Ziya da edebiyata ilgi duymaya başladığı dönemlerde Rezaizade Mahmut Ekrem'in sıkı bir takipçisidir. Halit Ziya'nın edebiyata ilk adımlarını attığı İzmir dönemi romanlarında güzel sanatların tesiri görülür. *Sefile* ve *Nedime* adlı eserlerini, İzmir'deki kültürün ve toplumunun etkisiyle samimi bir havada kaleme alır. Uşaklıgil, bu eserleri kaleme alırken, sosyokültürel ortamın uyumundan hareket ederek insanları ayrıştırmaz, bütüncül bir yaklaşım geliştirir. İzmir gibi kozmopolit bir coğrafyayı yazmasının da etkisiyle güzel sanatlar alanında yer alan; balo, resim, dans ve musikiye ait unsurları eserlerinde bolca kullanır.

Halit Ziya deyince aklımıza gelen iki önemli roman vardır. Bunlar: *Aşk-ı Memnu*'yla *Mai ve Siyah*'tır. Bu iki eserde de plastik ve müzikal üslup göze çarpar. *Aşk-ı Memnu*'da yer alan Nihal karakterinin piyona çalışması, Adnan Bey'in tahta oymacılığına olan merakı dolayısıyla ölen eşi, kızı ve Bihter'in portrelerini yapma çabası ve hepsinin bir şekilde yarım, bitirilmemiş kalması aslında plastik üsluba bir örnektir. *Mai ve Siyah*'ın başkarakteri Ahmet Cemil'in şiir üzerine düşünceleri, Halit Ziya'nın şiir üzerine düşünceleriyle iç içe geçer. Eserde geçen "bahr, feryat, perviz" gibi kelimeler ile Halit Ziya musikî sanatını taklit etmeye çalışır. Yine bu eserdeki Lamia'nın piyona çalışmaları, *Aşk-ı Memnu*'daki Nihal'in piyona çalışmalarını çağrıştırır.

Halit Ziya'nın, roman ve hikâyelerinde geçen karakter, olay, mekân tasvirlerinin esere yansıması, kendinden önceki dönemlere göre farklılık arz eder. Halit Ziya, özellikle eserlerindeki kadın tasvirlerinde natüralizmin ve realizmin etkisindedir ve bu durum dikkat çekici bir noktaya evrilir. Genellikle eserlerindeki kadınların tasvirlerini aynaya yansıyan görüntüleri ile yaparken *Aşk-ı Memnu*'da kandil ışığı kullanılmıştır. Bihter kandil ışığı karşısında; Behlül'e olan ilgisini, Adnan Bey ile yaşadığı evliliği, ruhunu sorgular. Burada düşüncelerin belirsizliğiyle kandil ışığı yardımıyla ortaya çıkan görüntünün belirsizliği, plastik üslubun edebî eserde kullanımına bir örnek oluşturur. Halit Ziya, eserlerinde kadını bir bütün olarak tasvir eder. Gerçekçi bir üslup ile kadınları tasvir eden Halit Ziya, kıyafet tasvirlerini ve kumaşların kadın kahramanların vücutlarıyla bütünleşen kıvrımlarını da belirgin şekilde ve hareket hissi verecek biçimde pitoresk üslubu kullanarak yansıtır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in edebiyatımıza kazandırdığı eserlerin mahiyetini incelediğimizde, yazarın Edebiyat-ı Cedide dönemine yön veren ve dönem sanatçıları arasında iz bırakan bir şahsiyet olduğu açığa çıkar. Eserlerine yansıttığı güzel sanatları mahir bir şekilde ele almayı başarmıştır. Eserlerini bugün de okuduğumuzda bu eserlerde yer alan teknikler ve

tasvirler, kendilerini etkileyici bir biçimde ortaya koymaya devam eder. Güzel sanatların değişik türlerine eserlerinde yer veren bir başka yazar da Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Tanpınar'ın eserleri güzel sanatlar açısından incelendiğinde, yazarın eserlerinde daha çok kadın tasvirlerine değindiği ve bunu yaparken kadınların çehrelerine odaklandığı ortaya çıkar. Çağın (2022) "... hayal gücünü soyutlamadan alan, her an değişmeye meyyal, görünenin arkasına geçmek isteyen, çağrışımlara açık güzellik..."lere yer verdiğine (101) değinerek Tanpınar'ın edebî eserlerindeki tasvir düşüncesini özetler. Tanpınar'ın tasvirleri insan merkezli olmakla kalmaz, mekânı da insanla bütünleştirip tasvirlerini taçlandırır. Örneğin; *Huzur* romanında, Mümtaz bir gece Boğaz kenarında Nuran'ı düşünür ve Boğaz ile Nuran'ı bir bütün olarak ele alır. Burada Tanpınar'ın sıkça başvurduğu bir yol olan kadın çehresinin tasviri görülür. Mümtaz, Nuran'ın yüzünü Boğaz'ın suyunun derinliklerine benzetir. Ayrıca yine burada Mümtaz, Nuran'ı kendi dünyasında tasvir ederken, ışık ve renk unsurlarının çağrışımı ile zihnindekileri betimler. Tanpınar'ın eserlerinde kullanmış olduğu güzel sanat unsurları, Halit Ziya'nın eserlerinde olduğu gibi kimi zaman, plastik kimi zaman ise pitoresk bir üslupla ortaya çıkar. Çağın'ın da eserinin üçüncü bölümünde sıkça değindiği gibi ikisinin de tasvir noktasında yaklaşımları ayrıdır. Halit Ziya tasvirlerde kadın bütünlüğüne odaklanırken Tanpınar kadınların çehrelerine ve kadın tasvirlerini mekân ile özdeşleştirmeye odaklanır. Ayrıca Tanpınar'ın Ahmet Haşim gibi renk ve ışık imgelerini yine kadınları tasvir ederken kullanması Tanpınar'la Haşim'in ortak bir paydasıdır. Ahmet Haşim'in simbolist bir şair olması, şiirlerinde lirizm, musikî ve ahenk unsurlarının bulunması, bu duyguların şiirlerinde derin bir şekilde hissedilmesi, şairin güzel sanatlara kuvvetli biçimde ilgili duyduğunu gösterir. Çağın, Ahmet Haşim'in güzel sanatlar ile ilişkisini açıkladığı bölümde, Haşim'in şiir estetiğinde pitoresk tekniğini nasıl kullandığına ve şiirlerindeki düzensizlik, asimetrik, tamamlanmamışlık olgularına değinir. Bu olguların kaynağının da fazlaca etkilendiği Japon sanat tarihçisi Okakura Kakuza olduğunu belirtir. Japon tarihçinin, çay odalarının mimarisi hakkındaki betimlemeleri, manzara ve estetiği bir bütün olarak anlamlandırması, Haşim'in ilgisini çeker ve şaire ilham verir. Ayrıca Haşim, Japon sanat tarihçisi dışında Avrupa'da bir ekol oluşturan Ruskin Gotik'ten de etkilenecek şiirlerinde değişkenlik ve çeşitlilik unsurlarına da yer verir. Haşim, şiire ilgili düşüncelerini açıkladığı *Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar* başlıklı yazısında bu iki isme de yer vererek kendi görüşlerini ortaya koyar. Haşim'in şiirlerinde mekânları akşam saatleri ve mehtaplı geceler eşliğinde yansıması, şiirlerindeki imgelerin gölgesel bir üslup ile ifade edilmesine kapı aralar. Şiirlerdeki mekânların zaman ile paralelliğine renk imgesini de katarak güzel sanatlar ile bütünlük sağlar. Haşim, güzel sanatlar ile edebî eserler arasında kurduğu ilişkiyi şiirlerindeki betimlemelere yansıtır ve güzel

sanatlarla hüzün, melankoli gibi duyguları etkin bir üslupla birleştirir. Ayrıca Çağın, Haşim'e ayırdığı bölümde şairin saat olgusuna bakışına ve şiirlerinde saate nasıl yer verdiğine de değinir. şiirlerinde ışık imgesinin Haşim için önemli olduğu görülür. Akşam ve fecir vakitlerinin şiirlerinde işlenmesi, saat ve zaman kavramı noktasında Haşim'in şiirlerini etkiler. Haşim'in; mimarî, dans, imgeler evreni ile şiirlerini vücuda getirmesi dolayısıyla güzel sanatlar üzerinde değerli çalışmalarının bulunması, gelecek nesle iz bırakacak eserler/düşünceler bırakması, kendisinden sonraki kuşağa örneklik teşkil eder.

Yahya Kemal Beyatlı, düşünce dünyasıyla güzel sanatlar arasında bir köprü kurmayı başaran isimlerden biridir. Güzel sanatlar, Yahya Kemal'in, kimliğini bulmasında, ze dönüşünde bir yol haritası görevi üstlenir. Genel olarak İstanbul mimarîsinden etkilenen Yahya Kemal, Türk tarihini ve Türk coğrafyasını İstanbul ile özdeşleştirerek mimarîden yararlanır. Yahya Kemal, benlik ve sosyokültürel düzen hakkındaki düşüncelerinin evrilmesiyle, mimarîdeki millî bilincin yozlaşması, mimarînin estetik ve kültürel açıdan değerinin korunması ile ilgili düşüncelerini şiirlerinde dile getirir.

Edebiyat da tıpkı toplum gibi gelişen bir olgudur. Her yeni dönemde edebiyatın içeriğinde yeni bir ışık, yeni bir kan görülebilir. şerife Çağın'ın tanıtımış olduğu eserlerde, Batılılaşma hareketleri ile ilk önce topluma sonra edebiyatımıza yansayan güzel sanatların edebî eserlerde nasıl yer aldığı irdelenmiştir. Yedi bölümden oluşan eser, edebî sahada yer alan kült isimlerin ve eserlerinin güzel sanatlarla ilişkilerini incelemektedir. Güzel sanatların eserlere yansiyışı edebiyatımıza renk katmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde güzel sanatlar teorik ve pratik bir mecrada daha basit bir çizgi üzerinde ilerlerken Uşaklıgil'in, Tanpınar'ın, Yahya Kemal'in, Haşim'in eserlerinde yetkin bir üslupla kullanıldığı görülür. Halit Ziya'nın romanlarında yer alan musikî ve plastik slup, Tanpınar ve Yahya Kemal'in güzel sanatlara mimarî merkezli yaklaşımı, Haşim'in şiirlerindeki imgelerin, renklerin ve musikînin ahengi edebî eserleri zenginleştirir, onlara yeni bir boyut katar. Güzel sanatlar, edebiyata yeni bir soluk getirmiş, yazarlarımız ve şairlerimiz eserlerindeki olayları, duyguları ve karakterleri anlatırken güzel sanatlardan yararlanmışlardır.

KAYNAKÇA

Çağın, Şerife. *Edebiyat ve Güzel Sanatlar: Ahmet Mithat'tan Tanpınar'a*. 2022.

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, I. Cilt, 1997.

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi III. Cilt, 1997.

